

The Uygur-Turkic Biography of the Seventh-Century Chinese Buddhist Pilgrim Xuanzang. Ninth and Tenth Chapters, Edited and translated with a commentary by Kahar Barat, Indiana University Uralic and Altaic Series, Volume 66, Bloomington, Indiana 2000, 430 s.

Aşağıda değineceğimiz çalışma, yazarın 1993'teki doktora tezinde ele aldığı Eski Uygurca Xuanzang Biyografisi'nin IX. bölümü ile daha sonra ele aldığı X. bölümün birleştirilerek yayına hazırlanmış şeklini içermektedir.¹

Çalışma altı ana bölümden oluşmaktadır: Giriş, IX. Bölüm, X. Bölüm, Çince Metnin Aslı, Açıklamalar ve Sözlük.

Giriş bölümünde Xuanzang'ın kendi kaleme aldığı biyografisi (大唐西域記 *Xiyuji* (Taishō-Tripitaka, 51. cilt, 2087. numara), ve öğrencileri 慧立 Huili ile 釋彦棕 Shi Yancong'un kaleme aldığı, Eski Uygurcaya da çevrilen 大慈恩寺三藏法師傳 *Da ci'en si sanzang fashi chuan* üzerine yapılan çalışmaların kısa tanıtımı, değerlendirmesi yer alır. Yazmanın durumu, dağıldığı kütüphaneler, daha evvel yapılan yayınlar, çevirmeni Şiņko Şali Tutuņ, Uygurca çevirinin özellikleri, kullanılan transkripsiyon sistemi, Çince'den Uygurcaya giren kelimelerin transkripsiyonunda uygulanan yöntem ele alınır. Girişi kısaltmalar, kullanılan işaretler, ve kaynakça izler. Kısa not: xi'inci sayfada yer alan "Ölmez 1993 VI" kaynakçada yer almaz (krş. s. xxxi).

¹ *The Uygur Xuanzang Biography Volume IX*, Kahar Barat, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, April 1993, 279 s.; Xuanzang Biyografisi'nin eski Uygurca çevirisi üzerine yapılan çalışmalara HT III yayınumuzda kısaca değinilmişti (Ölmez/Röhrborn 2001), HT III öncesi ve sonrası yayınlar içinse yayıma hazırlanmış olan şu çalışmamıza bakılabilir: "Uighur Translation of Xuanzang-Biography and its Place in Silk Road Studies".

Barat ile farklı okuyuşları içeren kelime listemiz çok uzun olmakla birlikte bunların neredeyse tamamı iki ayrı doktora çalışmasında (Mirsultan 2008, Aydemir 2010) sistemli ve bütünlüklü olarak ele alındığı için burada sadece bir kaç örnek vermekle yetiniyorum:

IX1b15 *ärinügsüz* → *ärinüksüz*

IX2a21 *čökidü* → *čökitü*

IX3b22 *ämrapälavan* notlarda ise *amrapalavan* (s. 312)

IX4a05 *cîn* → *çin*

IX4a20 *'rytdy äritdi* → *arıtdı* (Tabii “melted” şeklindeki çeviri de “cleaned” olmalı, ayrıca krş. s. 312’de verilen not.)

IX4b04 *'wz yk uzik* yerine *uzik* daha uygun olurdu.

IX11a01 *tübi* → *tüpi*; bu tür söz içi *-b-* ile okunan Türkçe kelimeler *-p-* ile okunmalıdır.

IX13a23: Barat *Y. 'Q'Q* yaraqaq; buradaki sözcük *ırgak* olmalı, krş. Çince 鉤 *gou* “kanca, çengel” (S. 315’te, bu konudaki notta da aynı okuyuş tekrarlanır.).

IX22b16: *bätü-* → *bädü-*

IX30b06, IX32b12, 21 *ıtdı* → *ıddı*

IX32a14-15: *yotud ovizin* → *yoday yavız* (krş. HT VI 1230)

IX32a18: *ıtip* → *ıdip*

IX32b08 *azyančula-* → *asqančula-* (krş. UW 234 a-b: *askančula-*)

Metnin yayımında izlenen yol: Bugün için farklı kütüphanelerde, farklı şehirlerde (Paris, Pekin, St. Petersburg) bulunan yazmanın parçaları uygun şekilde birleştirilmiş, iki hatta üç parça olan sayfalar teknolojinin yardımıyla tek sayfada bir araya getirilmiştir. Sol sayfalarda metnin ilk yarısının transliterasyonu, transkripsiyonu, Çincesi ve İngilizce çevirisi yer alır. Transliterasyonlu satırların altında ise Çince metinden Uyurca metne denk gelen kelimelere yer verilir. Sağ sayfalarda ise metnin transliterasyonu ve transkripsiyonu devam ederken Uyurca yazmanın birleştirilmiş fotoğrafı yer alır.

İkinci metin X. bölümün yayınıdır. Bu bölüm daha önce S. Tezcan tarafından hazırlanmıştı. Buradaki yayın ikinci yayındır.

Metin yayımını Çince metin izler. Çince metin olarak, bu alanda yaygın kullanılan Taishō-Tripiṭaka yayını yerine Çin’de kullanılan bir baskıya yer verilmiştir. Bu alanda çalışıp Taishō’yu kullanmaya alışkın olan araştırmacılar için aranan kelimeyi Çin’deki bu yayından bulmak biraz zaman alacaktır.

Açıklamalar kısmında yer verilen ve verilmeyen konularla ilgili uzun uzadıya durmak gerekebilir. Uygurcadaki Sankrit kelimeler ile Çince kelimeler üzerine 1980’li yıllardan beri yapılan yayınların yeterince göz önünde bulundurulmadığını söyleyebilirim.

Açıklamalarda yer verilen, Çince metnin bazen yanlış anlaşılmasıyla, kişi adlarının sözcük anlamıyla alınıp tercüme edilmesiyle ilgili olarak, örneğin kişi adı olan 上官 Shang Guan’ın tercüme edilip *üstünki bāg* “Yukarıdaki Bey, Yukarı Bey, Üstteki Bey” (IX17a08-09) olarak anlaşılmasıyla ilgili olarak Ölmez 1996’daki örnekler ile karşılaştırabiliriz. Konuyla ilgili örnekler arttırılabilir.

Açıklamalar’daki kimi konularla ilgili kısa notlarım ise aşağıdaki gibidir:

s. 325’deki IX21a01 *beş çöbik* (→ *çöpik*) ile ilgili olarak bk. Ölmez 1998, açıklamalar, s. 279-280.

s. 326-327’de Bailey anılır, ancak kaynakçada yer almaz.

s. 331’deki *qap tsi* için verilen açıklamaya HT VII 1752’deki açıklama (s. 250) ilave edilmelidir.

s. 332’deki *qapiz* ile ilgili olarak Tezcan’ın uzun notuna bakılmalıdır (1975: 113).

s. 333, *ap ... ap* için yalnızca Clauson’a değil, UW’ta yer alan uzun açıklamaya da atıfta bulunulmalıdır.

s. 339, *çooan* 長安 yer adının daha evvelki yayınlarda *çoo nan* hatalı şekilde okunuşuna değinilir ve düzeltilir; bu düzelti daha evvel Röhrborn’un, daha sonra da Ölmez’in çalışmalarında düzeltilmiş ve *çoo-an* okunuşu kullanılmıştı.

Son bölüm ise sözlük bölümüdür. Sözlük bölümü Clauson'daki sıralamaya göre, önce ünlüler sonra ünsüzler olarak düzenlenir.

Sözlükte maddebaşı olan “**alyu** taking” *al-* maddesine toplanmalıdır. Buradaki **-yu içgü**'deki gibi kalıcı ad yapmamıştır (krş. s. 373 a **içgü**). Aynı durum 409 b'deki **sryyu** için de geçerlidir, olması gereken **sry-** maddesidir.

ş ile *aş- üstäl-* okunan kelime UW'ta yapılan düzeltiye göre *as- üstäl-* olarak yazılmalıdır (UW 3, s. 223).

“**ayî badly**” anlamlandırması, UW'a göre “**sehr**” (pek, çok, ziyadesiyle) olarak çevrilmelidir (UW 5, s. 300 a).

s. 389 a: **bur** maddebaşı olarak yer alır, ancak metinde her zaman *sang* ile beraber *bursang* şeklinde geçen kelimeyi sözlükte ayırmamak gerekir.

s. 390 b: *çabiq* → *çipiğ*

Barat'ın çalışmasının yayımlanmasından sonra konuyla ilgili birisi 2008, diğeri de 2010'da iki ayrı doktora tezi (Aysima Mirsultan, X. bölüm; Hakay Aydemir, IX. bölüm) tamamlanmıştır. Yukarıda kısaca değindiğim öneri ve düzeltilerin tamamı söz konusu çalışmaları hazırlayanlarca farkedilmiş ve çalışmalara yansıtılmıştır. Anılan çalışmaların yayımından sonra konuya tekrar döneceğim. Barat'ın çalışması bugüne kadar konuyla ilgili yararlı ve kullanışlı bir el kitabı olmuştur.

Kısaltmalar ve Kaynaklar

HT III → Ölmez/Röhrborn 2001

HT VI → Ölmez 1994

HT VII → Röhrborn 1991

Ölmez, Mehmet, 1992: “Klaus Röhrborn, *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII. Nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach dem Transkript von A. v. Gabain*. Hrsg., über. u. komm. von K. Röhrborn. Otto Harrassowitz · Wiesbaden 1991.”, *Türk Dilleri Araştırmaları* 1992: 205-214.

Ölmez, Mehmet, 1994: *Hsüan-Tsang'ın Eski Uygurca Yaşamöyküsü VI. Bölüm*, Hacettepe Üniversitesi, yayımlanmamış doktora çalışması, Ankara, Ocak 1994.

- Ölmez, Mehmet, 1996: "Über die Sanskrit- und Chinesisch-Kenntnisse der Uiguren", *Turfan, Khotan und Dunhuang. Vorträge der Tagung "Annemarie von Gabain und die Turfanforschung"*, veranstaltet von der Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften in Berlin (9.-12.12.1994) (ed.) R. E. Emmerick, W. Sundermann, I. Warnke und P. Zieme, Akademie Verlag, 1996: 245-253.
- Ölmez, Mehmet, 1998: "Tibet Buddhizmine Ait Eski Uyurca *Bahşı Ögdisi*", *Bahşı Ögdisi: Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich seines 60. Geburtstags / 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*. Herausgegeben von / Yayına Hazırlayanlar: Jens Peter Laut / Mehmet Ölmez, Freiburg/İstanbul 1998: 261-293 + 3 resim.
- Ölmez, Mehmet, (baskıda): "Uighur Translation of Xuanzang-Biography and its Place in Silk Road Studies".
- Ölmez/Röhrborn 2001: *Die alttürkische Xuanzang-Biographie III. Nach der Handschrift von Leningrad, Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von A. v. Gabain*. Hrsg., über. u. komm. von Mehmet Ölmez und Klaus Röhrborn. Otto Harrassowitz · Wiesbaden 2001
- Röhrborn, Klaus 1977-1998: *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*. I-VI. Wiesbaden.
- Röhrborn, Klaus, 1991: *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII. Nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach dem Transkript von A. v. Gabain*. Hrsg., über. u. komm. von K. Röhrborn. Otto Harrassowitz · Wiesbaden.
- Taishō-Tripiṭaka: 高楠順次郎 · 渡辺海旭 (編) 大正新修大藏經 Takakusu, J. & Watanabe, K. (yay.), *Taishō shinshū daizōkyō*, Tokyo.
- Tezcan, Semih, 1975: *Eski Uyurca Hsüan Tsang Biyografisi X. Bölüm*, yayımlanmamış doçentlik çalışması, Ankara.
- UW → Röhrborn, Klaus 1977-1998

Mehmet Ölmez
(İstanbul)